
A LIBER 1994 júliusában, Göttingenben tartott éves konferenciáján elhangzott előadást, melynek eredeti címe „*The Consortium of European Research Libraries (CERL)*”, W. Salgó Ágnes fordította és tömörítette.

Kitekintés

Az Európai Tudományos Könyvtárak Társulásának munkája a retrospektív katalógizálás terén (Consortium of European Research Libraries, CERL)

Michael Smethurst

Európa számos nagyobb tudományos könyvtárában, melyek többnyire tagjai a LIBER-nek (LIBER: Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete), gazdag 1830 előtti, nyomtatott könyvállomány található. Ezek a gyűjtemények gyakran olyan unikális anyaggal rendelkeznek, melyre a helyi katalógusban kézzel végzett kereséssel, véletlenszerűen lehet rábukkanni, s amelyről általában nem közismert, hogy megtalálható az illető könyvtárban. (Pl. az Észti Nemzeti Könyvtár gyűjteményében – meglepő módon – számos unikális brit nyomtatvány található a 18. század elejéről.) E könyvtárak gyűjteményeiben fellelhetők olyan művek is, amelyek mondjuk a kulturális mozgalmak európai szétszórását tükrözik, vagy olyanok, amelyek egy adott ország irodalmára mély hatást gyakoroltak, illetve amelyeket egy másik országban lefordítottak (s olykor messze nagyobb hatást fejtettek ki fordításban, mint az eredeti nyelvű változatban). Különösen szembetűnő a holland és a német nyomdák hatása az angol nyomtatványok részint eredeti nyelven, részint németül történő hozzáférhetővé tételében. Egyes kutatók, mint például *Bernhard Fabian*, azt kutatják, miként terjedtek az eszmék az európai könyvtárakban fellelhető ilyen szövegek révén. Röviden tehát: Európa nagy tudományos könyvtáraiban gazdag gyűjtemények találhatóak az európai nyomdászat korai időszakából, az egyes országokra jellemző műveket tartalmaznak, nagy gyűjteményeik a korábbi politikai és kulturális érdeklődési irányokat tükrözik. Sok könyvtárban ehhez az anyaghoz gyakran csak a helyi, igen egyszerű és a legkevésbé sem alapos katalógusok alapján lehet hozzáférni. A kutatónak nem áll rendelkezésére modern, tudományos katalógus, ráadásul a könyvtáros és a bibliográfus még a legegyszerűbb kérdést is csak hosszas kutatás és levelezés után tudja megválaszolni.

A 18. századi brit nyomtatványok teljes bibliográfiai ellenőrzése és számbavétele iránti igény a hetvenes évek végén Nagy-Britanniában és Ame-

rikában egy közös projekt kidolgozásához vezetett, melynek célja, hogy az ilyen nyomtatványokkal rendelkező könyvtárak bibliográfiai leírásait, a könyvet kézbevéve, számítógéppel olvasható formátumra hozza. A program, az ESTC (Eighteenth Century Short Title Catalogue) csaknem teljesen kész, és a legértékesebb eszköznek bizonyult mind a könyvtárosok, mind pedig a kutatók számára. A bibliográfiai adatok elérhetővé váltak online az RLIN-en keresztül, (Research Libraries Information Network – Tudományos Könyvtárak Információs Hálózata) és olvashatók microfiche-en és CD-ROM-on is. Az online keresés, valamint a CD-ROM által nyújtott bonyolult keresési technikák használata révén, lehetővé vált, hogy különböző keresési módok szerint használják az adatbázist, a kulcsszavaktól az idő szerinti keresésig, a kiadótól a megjelenés helyéig. Mindezek a keresési szempontok a dokumentum megtalálásához szükséges időt rövidítették le. Ahogy a projekt előrehaladt, egyre több könyvtárat ölelt fel.

Már a program legelején bevontuk a göttingeni Egyetemi Könyvtár 18. századi angol nyomtatványokat tartalmazó gyűjteményét. Az állomány még abból az időből származik, amikor Angliának a Hannoveri Házból való királyai elkezdték építeni gazdag könyvtáraikat, részint Angliában, részint Hannoverben és Göttingenben. Az ESTC sikere ösztönözte bennünket arra, hogy kiszélesítsük az adatbázisba kerülő dokumentumok időhatárát. Az Eng STC nevű, második nemzetközi projekt az angol nyomtatványokat tartalmazza a 16.-tól a 18. századig. Ezalatt a British Library még létrehozott egy ősnymtatvány STC-t. Röviden tehát, az ESTC és az Eng STC azáltal, hogy a könyvek kézbevitelével és a címlapok bibliográfiai ellenőrzése alapján építette föl számítógéppel olvasható bibliográfiai adatbázisát, lehetővé tette a lelőhelyek ismeretét és az adatok visszakeresésének sokféle változatát.

Az ESTC-nek példája sokunkat arra ösztönözte, hogy hozzáfogjunk egy nagyon szükséges, de sokkal nehezebb feladathoz, az európai dokumentumok körének számítógépes formátumra való konvertálásához, létrehozva ezzel egy európai STC-t is. Szigorúan követtük *Günter Pflug* úrnak az IFLA 1987. évi, brightoni konferenciáján hangoztatott érveit, amikor az Európában levő valamennyi bibliográfiai adatbázisnak egy olyan elektronikus hálózatáról beszélt, amely nyilvános mindenki számára, és az ISO szabványokra épül.

Az adatok retrospektív konvertálása egy új, javított, közös szabványnak megfelelően, drága és bonyolult feladatnak látszott. Úgy gondoltuk, hogy egy együttműködés keretében végzett retrospektív katalógizálás rövidebb idő alatt építhetne fel jó minőségű leírásokat tartalmazó adatbázist, amely méltányos költségen általánosan hozzáférhető lenne. Az Egyesült Államokban a Research Libraries Group (Tudományos Könyvtárak Csoportja) példája megmutatta, hogy az együttműködő könyvtárak kicsiny csoportja hogyan tud eredményes nemzetközi adatbázist felépíteni, valamint a további könyvtári kutatómunka számára programokat kifejleszteni. Az RLG mintául szolgálhat az európai könyvtárak között kialakítandó együttműködéshez, még akkor is, ha nem bízhatunk abban, hogy olyan nagyságrendű anyagi eszközök állnak majd rendelkezésünkre, mint amilyenekkel ők rendelkeztek.

1990 novemberében a Bayerische Staatsbibliothek és a British Library szervezésében megtartottuk az első müncheni konferenciát. Az előadások szövege a *Retrospective cataloguing in Europe: 15th to 19th century printed materials; proceedings of the international conference Munich 28-30 November 1990. München, K.G. Saur, 1992 c.* konferenciai kötetben található.

A viták során számos kulcsfontosságú téma merült fel.

Először is az, hogy a katalógusok konvertálása géppel olvasható fájlalba könyvtáranként elvégezve, hatalmas és igen költséges feladat. Ezért kikerülhetetlen az az általános irányvonal, hogy a beruházási költségeket koncentráljuk, és próbáljunk meg létrehozni egy online katalógust vagy a kurrens és az ezeket közvetlenül megelőző beszerzések géppel olvasható katalógusait.

Másodszor: a legújabb fejlesztések hatottak a retrospektív katalógizálás kiadására is. Számos nagyobb nemzeti könyvtár különböző szintekre jutott el meglévő katalógusainak géppel olvasható formába való konvertálásában, pl. a British Library most fejezte be általános katalógusának a konverzióját, a Bibliothèque Nationale elkezdte a Catalogue Auteurs de origines à 1959 konverzióját, a Bayerische Staatsbibliothek is konvertálni akarja néhány régi katalógusát, s mások is vagy már a konverzió útján vannak, vagy pedig a közeli jövőben terveznek nagyobb retrospektív programokat.

Harmadszor: vitáink során tudatában voltunk annak, hogy milyen nehéz létrehozni egy közös

formátumot, részint az adatátvitel cseréjének szintjében, részint a rekordformátum részleteit illetően. Mindig is tudtuk, hogy egy közös adatbázis felépítése nem könnyű feladat, és hogy a problémák eléggé összetettek ahhoz, hogy az elkövetkező évtizedben teljesen lekössék a katalógizálókat. De arról is meggyőződünk, hogy cél tudatos együttműködéssel sokkal könnyebben megoldhatjuk a problémákat. Úgy gondolom, politikai leckét is kaptunk a konferenciától. Észrevehetőek voltak a különböző európai országokból érkezett könyvtárosok szemléletbeli különbözőségei; nézőpontjukat nem csupán az erőforrásaik közötti különbségek vagy a gépesítésben való tapasztalatuk határozták meg, hanem politikai perspektíváik is. Sokan hangoztatták pl. azt a nézetet, hogy az európai adatbázis működtetői európaiak legyenek, továbbá, hogy ne kapcsolódjunk egyetlen amerikai rendszerhez vagy típushoz sem.

Létrehoztunk egy munkacsoportot azzal a feladattal, hogy vizsgálja meg a további tennivalókat, s különösen azokat a technikai problémákat, amelyeket a konferencián vetettek fel. A munkacsoport ajánlásai között a következők szerepelnek:

1. Létre kell hozni egy közös számítógépes adatbázist Európában, amely először az 1450-1830 közötti európai nyomtatott anyagok leírásait tartalmazza. A RLG működése például szolgálhatna.

2. A UNIMARC-ot használjuk mind csereformátumként, mind pedig az adattárolásban.

3. Az ISBD(A) alkalmazása javasolt katalógizálási szabványként, azzal a feltétellel, hogy a választási lehetőségek világosan meg legyenek határozva.

4. A kijelölt időszakra vonatkozó rekordokat önálló projektben kell összegyűjteni, amilyen gyorsan csak lehet, egy retrospektív konvertálási program segítségével. A művelet megkönnyítésére ajánlottak a British Library általános katalógusában felállított hatalmas adattestek.

A második müncheni konferencia 1992 januárjában volt. A beszámolót követő széles körű vita során a küldöttek helybenhagyták az ajánlásokat, és mérlegelték, hogyan lehetne minél jobban átvinni a gyakorlatba. Mindenki egyetértett abban, hogy nem lenne célszerű egyetlen, független számítógépet használni az adatbázis számára, mert túl nagyok lennének a működtetési és szervezeti költségek. A konferencia résztvevői

megvizsgálták annak lehetőségét, van-e egy olyan európai szervezet, amely létrehozna és működtetni tudná az adatbázist, majd megállapították, hogy célszerűbb felállítani egy olyan, anyagiilag független társulást, amely vállalná az európai adatbázis létrehozását és működtetését.

A Társulás első konferenciáját 1992 áprilisában Párizsban tartottuk. A párizsi konferencia idején 14 könyvtár csatlakozott anyagiilag a Társuláshoz. Megfogalmaztuk az alapokmányt, amely a Társulásnak törvényes állapotot biztosít, és létrehoztunk egy ügyviteli bizottságot. A müncheni konferencia általános döntéseit követve, tíz pontban fogalmaztuk meg az adatbázissal szemben támasztott követelményeket:

1. A kutatás tájékoztató eszközének kell lennie.

2. Alkalmas legyen adatok letöltésére a katalógusépítés számára.

3. A rekordokat UNIMARC formátumban használjuk.

4. A rekordok rangsorában az ISBD(A) legyen a legmagasabb szintű szabvány.

5. Az adatbázis legyen fogadóképes a tagkönyvtárak retrospektív katalógizálási rekordjait illetően.

6. Egy nemzeti szabványt kell alapul venni valamennyi egységesített névformához.

7. A Társulás ellenőriz minden kiadási műveletet, módosítást, törlést.

8. Az adatbázis tartalmazni fogja a lelőhelyek szabványos formáját, hogy egyesített, központi katalógusként működhessen.

9. Legyenek mezők a példányra jellemző sajátosságok lejegyzésére.

10. Az adatbázisnak könnyen hozzáférhetőnek kell lennie Európában online és offline módon egyaránt.

Kijelöltünk egy tanácsadót, aki technikai útmutatásokat ad és a kutatásokkal foglalkozik. A Társulás, amely jelenleg 24 könyvtárat számlál, 1992. október 5-én találkozott Rómában, hogy megfontolja *Chris Kirk* tanácsadó tájékoztatását, és elfogadja az ügyviteli bizottság beszámolóját. A résztvevők egy részét jobban érdekelte a retrospektív konverzió, mint a retrospektív katalógizálás. Hangsúlyozták egy kezdeti fájl létrehozásának szükségességét annyi forrásból, amennyi csak lehetséges, és olyan gyorsan, ahogy lehet, hogy segítse a retrospektív konverziót. A tanácsadó azt indítványozta, hogy az első szint legyen egy CD-ROM fájl létrehozása, retrospektív beme-

netekkel azokból a könyvtárakból, ahonnan ilyen adatokkal szolgálni tudnak. Ennek kiadásai nem látszanak túlzottaknak, gyorsan el lehet végezni, ha egy ügynökséget vagy egy európai kiadót vesznek igénybe. Felkérték az Ügyviteli Bizottságot, hogy kutassa ki ezt a lehetőséget, és keressen ezzel egyidőben egy adatbázis-gazdát a program számára. Az Ügyviteli Bizottság következő tanácskozásain eljutottunk annak megértéséhez, hogy a CD-ROM fájlról való gondoskodás része kell hogy legyen a teljes adatbázis csomagtervének. Tanácsadónk elvállalta, hogy átnézi a Társulás számára elérhető rekordok területét, és az adatbázis telepítése közben felmerülő munkák részletesebb költségvetését. Írtunk több amerikai és európai adatbázis-gazdának, megkérdezvén őket, hogy vállalnák-e a technikai fenntartás támogatását, illetve a fájlok befogadását. Biztató válaszokat kaptunk. Közben érdeklődött három társaság is, akik CD-ROM fájlt szeretnének számunkra készíteni. Tanácsadónk kidolgozott egy tervet, amely megoldást jelenthet a különböző könyvtárakból jövő rekordok fogadásában, és arra, hogy azokból egyesített katalógus jöhessen létre. Ezzel egyidőben elkezdtek a közös munkát azért, hogy teljes jogi státuszú hivatalos testületnek ismerjenek el bennünket.

A Társulás 1993 májusában tartott ülésén már olyan helyzetben voltunk, hogy egyedi ajánlásokat tudtunk adni elképzeléseink gyakorlati megvalósításához. Számos érdeklődést rögzítettünk az adatbázis lehetséges befogadótól, illetve a CD-ROM lemezek szolgáltatóitól, akik az adatoknak CD-ROM diszkeken való felállítása iránt érdeklődtek, s előkészítettek egy javaslatot a kereskedelmi megállapodásunkra vonatkozóan, a lemezek eladásából származó jogdíjakkal kapcsolatban.

Sajnálatosan egy váratlan probléma merült fel. Az adatbázis-gazda kiválasztásának művelete közben a Társulás törvényes munkaelőírása szerint jártunk el. Jogtanácsosaink felhívták figyelmünket arra, hogy vélhetően a Társulásnak is alkalmaznia kell az EEC-én belüli, a versenytárgyalásokra vonatkozó új szabályokat, mivel hogy tagjaink többsége EEC tagállamból való, és közalapítványokat kaptak meg. Ezen szabályoknak megfelelően, kötelesek voltunk meghirdetni a munkaprogramunkat és a lehetőséget a cégek számára, hogy induljanak az adatbázis befogadásáért folyó versenytárgyaláson. Fel kellett hagynunk tehát a korábbi válogatási művelettel,

és versenytárgyalást kellett indítanunk az EEC-szabályoknak megfelelően. Tavasszal Lisszabonban, a versenytárgyalás szigorú szabályait megtartva, a Társulás egyhangúlag az RLG-t és az RLIN-t választotta.

A lisszaboni konferencián nem csupán az adatbázis gazdájának kijelölésében egyeztünk meg, hanem egy pénzalapban is az adatbázis-fájlok megszerkesztésének munkáihoz. Megállapítottunk 10 000 ECU évi tagdíjat, és meg egyeztünk az adatfájlok gyarapításának éves programjában, továbbá abban, hogy az union fájllal kezdünk.

A Társulás törvényesen bejegyzett testület lett. Most Göttingenben megtettük az előkészületeket ahhoz, hogy szavazati joggal rendelkező tagokként mások is csatlakozhassanak a Társuláshoz. Kijelöltük az első társasági titkárt, s reméljük, hogy a következő néhány hétben sikerül megválasztani egy főfoglalkozású programmenedzsert, akinek a fájlok felállításának részletekbe menő kivitelezése lesz a feladata, és az, hogy kapcsolatot tartson a fájlok gyarapításában az RLIN-nel.

Az European Commissiontól kiegészítő anyagi támogatást kértünk a COBRA-program keretében, és felajánlottuk, hogy fájljainkat tesztelési alapként használhatják a különböző szabályok szerint és kevert egységesített névformákkal rendelkező fájlok összehozásának változatos munkálataiban. Ragaszkodtunk a UNIMARC-hoz, s reméljük, hogy az EC is támogatni fogja.

A Társulás szívesen fogad új tagokat. A tag-ság jelenlegi szinten az adatbázis rekordjaiban való keresés jogát, a saját katalógusba való letöltés lehetőségét tartalmazza, illetve az adatbázisból történő tájékoztatást. A fájlok jelenleg csak a tagok számára elérhetők. Biztatjuk azokat a könyvtárakat is, amelyek szívesen lépnének kapcsolatba velünk, de különböző okok miatt nem akarnak vállalkozni az éves előfizetésre, hogy csatlakozzanak hozzánk társult tagokként, és vegyenek részt a vitáinkon.

Nem oldottuk meg az összes problémát, újabb nehézségekkel találkoztunk, amikor feltártuk a felhasználandó adatok tulajdonjogának problémáit. Tudatában vagyunk annak, hogy a könyvtárak és a bibliográfiai rekordok kereskedelmi kiadói közti megállapodások szigorúan meghatározzák, hogy egyes könyvtárak rekordjaikat mennyire tehetik elérhetővé a Társuláson keresztül CD-ROM-on; és bizonyos esetekben ez a kor-

látozás kiterjed a rekordoknak online hozzáférhetőségére is. Nem gondoljuk, hogy ezek áthidalhatatlan problémák, feltéve, ha elismerjük a kereskedelmi érdeket. De a problémák világosan illusztrálják a könyvtárakban növekvő konfliktusokat, mivelhogy arra vannak kényszerítve, hogy jövedelmet termeljenek a rekordok eladásából, s mutatják azt a növekvő kaotikus állapotot, amely felé mozgunk, amikor egyik katalógusunk tartalmazhat olyan rekordokat, amelyek más forrásokból származnak. Az elmúlt tíz évben számos jövőbeni nehézséget teremtettünk azzal a buzgalmunkkal, hogy kereskedelmi érdekeink védelmében ellenőrizzük a géppel olvasható rekordok tulajdonjogát, akár volt jelentős kereskedelmi értékük, akár nem. Remélem, hogy a nemzetközi tudományosság érdekében a Társulásban ezeket a részleges konfliktusokat meg tudjuk oldani egy

józan, gyakorlati úton. Remélem, hogy hamarosan beléphetünk egy olyan adatbázis első fájljába, amely idővel tartalmazni fogja az európai könyvtárakban jelenleg őrzött, valamennyi, kézi nyomással készült könyv lelőhelyét és gyűjteményét. Ha ezt elérjük, létrehoztunk egy nélkülözhetetlen eszközt nem csupán a könyvtárosok számára, hanem a tudomány világának is. Ezzel hatalmas lépést tettünk az európai nyomdászat születésétől az 1830-ig terjedő időszakban kézzel nyomtatott könyvek bibliográfiai számbavételének megvalósítása érdekében. Lesz egy adatbázisunk egy olyan együttműködési program felállítására, melynek célja ezen dokumentumok megőrzése, valamint helyettesítő másolatok készítése, amellyel a gyűjtemények jobb, közvetett hozzáférhetőségét biztosítjuk.

A FSZEK nemrégiben megjelent évkönyvének tartalma

TARTALOMJEGYZÉK

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben	5
A hálózat	5
Szolgáltatásaink és használatuk	5
Társadalmi kapcsolataink	6
Az állomány építése	7
Audiovizuális dokumentumok	7
Központi Ellátó Szolgálat	7
Anyagi alapok	8
A központi könyvtár	8
Az intézmény irányítása	9
Megjelent bibliográfiák és egyéb kiadványok	10
Vezető munkatársak a FSZEK-ben	12
A társadalmi szervek intézmények vezetői	13
Oktatás, továbbképzés	13
Kitüntetések 1988-ban	14
Kitüntetések 1989-ben	15
Kitüntetések 1990-ben	15
Munkatársaink külföldi útjai	16
Pénzügyi gazdálkodás	17
Csikós Zsuzsanna - Fáy Zoltán: Ungvárméti Tóth László ismeretlen versei	19
Rozsondai Marianne: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történeti kötéseiről	26
Klinda Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évszámaitványai II	32
Faragó Éva: Budapesti cím- és lakjegyzékek	38
Dr. Hornyák Mária: Brunszvik Teréz naplója	42
Indali György: Kisfaludy Károly és Helmezy Mihály előfizetési felhívásai a Budapest Gyűjtemény aprónyomatványai között	45
Katsányi Sándor: Politikai támadás a könyvtár vezetői ellen 1944-ben	53
Fodor Béla: Kelényi Béla Ottó /1897-1944/	58
Papp István: A könyvtár élő szervezet - Forgácsok a vezetés műhelyéből	64
Breuer János: A Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének hasznáról	72
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és tevékenysége a sajtó tükrében 1988-1990	78
Ajándékozó személyek és intézmények 1988-89-90 évben	79
A központi könyvtár és a hálózat	82
Kivonatok	85
Melléklet I-XII.	